

PROFESSOR Ó.ÁLEWOV ILIMY-PEDAGOGIKALÍQ MEKTEBINÍ PEDAGOGIKA ILIMINDEGI ORNÍ

T.T.Utebaev – *pedagogika ilimleriniń doktori, professor*

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch so'zlar: pedagogika ilmi, pedagogik tarixi, shakllanish, rivojlanish, xalq ta'limi, ilmiy-tadqiqot ishlar, taqlil, ta'lim muammolari, axborot, tarbiya, pedagogik fikr.

Ключевые слова: педагогическая наука, история педагогики, формирование, развитие, народное образование, научно-исследовательские работы, анализ, проблемы образования, информация, воспитание, педагогическая мысль.

Key words: pedagogics, history of pedagogics, formation, development, Public Education, scientific-methodologic work, analysis, problems of education, information, upbringing, pedagogical thoughts.

Kirisiv. «XXI ásirniń belgili alımı» (London 2001), Qaraqalpaqstan Respublikasına xızmet kórsetken ilim ǵayratkeri, pedagogika ilimleriniń doktori, professor, xalıq aralıq «Antiqe World» Ilimler Akademiyasınıń akademigi Óserbay Álewov Oraylıq Aziya xalıqlarınıń áyyemgi dáwirdegi jámiyetlik filosofiyalıq hám pedagogikalıq oy-pikirleri tariyxın izertlew menen shuǵıllanıwshı alımlardıń biri.

Ol pedagogika ilimine birinshi qádemín Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan Respublikalarına miynetini sińgen ilim ǵayratkeri, pedagogika ilimleriniń doktori, professor J.A.Orınbaev penen baslap, «Berdaqtıń pedagogikalıq kózqarasları» [1] degen temada izertlew jumıların alıp bardı. Berdaqtıń jámiyetlik-pedagogikalıq oy-pikirleriniń tariyxı ekonomikalıq hám ideyalıq derekleri, dúnyaǵa kózqarasınıń qalıplesiwi jáne jaslardıń kamalǵa keliwine tasir etiwshi tárbiyalıq faktorlar, jaslardıń bilimde, ádep-ikramlılıqqa, estetikalıq tárbiyaǵa baylanıshı ayılǵan pikirleri ilimiy tallaw jasalǵan kandidatlıq dissertaciyasın 1974-jılı Nizamiy atındaǵı Tashkent mámleketlik pedagogikalıq institutınıń qanıgelestirilgen Ilimiy keńesinde akademik S.R.Radjapov hám docent O.Álievlarǵıń opponentliginde tabıslı qorǵadı [3].

Metodlar. Professor Ó.Álewovtıń miynetilerin oqıtıwda innovaciyalıq texnologiyalardan paydalanıw usulları – «Bumerang», «Miyweli terek», «Gúlime gúl qondı», «Dostıńdı tap», «Wádeler daftarı», «Sheńberler oyını», «Sharıqıpálek», «Estafeta», «Top sende interaktiv usulları qollanıladı hám oynınıń motivaciyalıq, differenciaciyalıq túrleri jaratıldı.

Sonıń menen birge zamanagóy sabaq hám onıń túrleri, innovciyalıq texnologiyalardan sabaqta aktiv paydalanıw, kórgizbeli qurallar, kompyuter, IKT texnologiyaları, prezentaciya tayarlaw, videoproektler, slaydlardan nátiyjeli paydalanıp ótilmekte.

Tiykargı bólim. Ó.Álewov tek Qaraqalpaqstan ushin emes, al uzaq hám jaqın shet ellerdegi ilimpazlar ushin da qızıqlı bolǵan Oraylıq Aziya xalıqlarınıń jámiyetlik-filosofiyalıq hám pedagogikalıq oyları tariyxın izertlegen, jıgırmadan aslam monografiya hám oqıw qollanbalarınıń, 300 den aslam ilimiy maqalalardıń avtorı. Ol dúnya júzi alımları óz pikirlerin bildirgen xalıq aralıq simpoziumlar menen konfernciyalarda (Nyu-York-1991, Termiz-1995, Tashkent-1996 Moskva-2002), ilimiy usınısların ayta alǵan, Oraylıq Aziya xalıqlarınıń tálim-tárbiyalıq oy-pikirlerine, tárbiyalıq dástúrlerine dúnya júzi xalıqları alımlarınıń dıqqatın qarata bilgen ilimpaz. Onıń «Rossiya pedagogikası enciklopediyasında» (1993. tom 1) «Qaraqalpaqstan» atlı maqalasınıń basılıp shıǵıwı qaraqalpaq xalqınıń madeniyatı, xalıq bilimlendiriw tariyxı boyınsha dúnya zıyalılarına maǵlıwmat beriw menen kózge túsken edi. Alımnıń: «Berdaqtıń jámiyetlik-pedagogikalıq kózqarasları» (Nókis 1978), «Ájiniyazdıń aǵartıwshılıq oyları» (Nókis 1983), «Áyyemgi Orta Aziya xalıqlarınıń pedagogikalıq oyları»

(Nókis 1987), «Erteдеги túrk jazıwlarındaǵı tálim-tárbiyalıq kózqaraslar» (Nókis 1989), «XIX ásirniń aqırı XX ásirniń basındaǵı qaraqalpaq ádebiyatındaǵı aǵartıwshılıq pikirler» (Nókis 1992), «Qaraqalpaqstanda tálim-tárbiyalıq oylardıń qalıplesiwi hám rawajlanıwı» (Áyyemgi dáwirde baslap XX ásirniń 30-jıllarına shekem) (Nókis 1993) [2], «Становление и развитие педагогической мысли в Каракалпакстане», (Nókis. «Bilim», 1996), «Amir Temurdıń jámiyetlik filosofiyalıq hám tálim-tárbiyalıq oy-pikirleri» (Nókis 1997), «Kunxoja hám onıń pikir dúnyası» (Nókis 1997), «Axmad Yugnakiyning merosi – manaviyatimiz sarchashması», (Toshkent-2002), «Общественно-педагогическая мысль древних тюрок», (Tashkent.: Fan, 2007), «Qaraqalpaqstanda pedagogika iliminiń qalıplesiwi hám rawajlanıwı» (Tashkent: «Fan va texnologiya» 2007), «VI-VIII ǵasırdaǵı túrki xalıqtarınıń tálim-tárbielik oy pikirleri», (Tashkent: Fan. 2008. qazak tilinde), «Qaraqalpog'istonda jaditchilik harakatı va Seyfulg'abit Majidov» (T.: Fan. 2010) t.b. monografiyalarında áyyemgi dáwirdegi Oraylıq Aziya xalıqlarındaǵı tálim-tárbiyanıń payda bolıwı máseleleri, «Avesto»daǵı, ertedeги túrk runalıq jazıwlarındaǵı jámiyetlik-filosofiyalıq, tálim-tárbiyalıq kózqaraslar, sonday-aq, Imom Buxariy, at Termiziy, Abu Abdulla Rudaki, Al-Farabiy, Al Beruniy, Ibn Sina, Yusuf Xas Xajib, Ahmed Yugnakiy, Xoja Ahmed Yassawiy, Sulayman Baqırganiy usaǵan alım-ulamaların Sıpıra jıraw, Asan qayǵı, Jiyrenshe sheshen, Dospambet, Jiyen jıraw, Kúnxoja, Ajiniyaz, Berdaq, Ótesh, Omar, Ayapbergen, Seyfulgabit, Ábdıqádir hám basqa da kóplegen shayır-oysıllardıń jámiyetlik-filosofiyalıq hám aǵartıwshılıq-pedagogikalıq pikirleriniń izertleniw Oraylıq Aziya xalıqlarınıń jámiyetlik oy-pikirleri tariyxın úyreniwdegi úlken úles boldı. Akademik J.Bazarbaev penen birgelikte jaratqan «Maverannahr xalıqları pedagogikası» (Ózbek xalqınıń pedagogikası tariyxı) baǵdarlama-koncepciyası ǵárezsiz mámleketler awqamı kólemindegi pedagok-alımlar arasında 1992-jıl Moskvadaǵı Mádeniyat hám xalıq qádiryatları Akademiyası jáne Ózbekstan xalıq bilimlendiriw ministirligi tárepinen ótkerilgen konkursta birinshi orındı jeńip alıp, oqıwlıq programması túrinde pútkil Ózbekstan pedinstitutlarında úyreniw ushin engizildi. (Tashkent 1994). Sonday-aq alım Qaraqalpaqstannıń jańa tariyxın (2000j.) jaratıwǵa da belsendi qatnasıp, onıń avtorlıǵında «XIX ásir aqırı XX ásir basındaǵı Qaraqalpaqstandaǵı jámiyetlik oy-pikirler» bólimi jazıldı.

Oraylıq Aziya xalıqlarınıń jámiyetlik filosofiyalıq hám pedagogikalıq oy-pikirlerin izertlew tarawında ayrıqsha jetiskenliklerge iye bolǵan alım, 1995-jılı Nizamiy atındaǵı Tashkent mámleketlik pedagogikalıq institutınıń doktorlıq ilimiy dáreje beriwshi qanıgelestirilgen keńesinde akademik S.Shermuxamedov bassılıǵında «Qaraqalpaqstanda tálim-tárbiyalıq oylardıń qalıplesiwi hám rawajlanıwı» (Eń áyyemgi dáwirde XX ásirniń 30

jıllarına shekemgi aralıq) degen temadağı oǵada úlken monografiyası tiykarında (Nókis «Bilim», 1993. Kólemi 35,7 b.t.) pedagogika boyınsha doktorlıq dissertaciya jazlawǵa eristi [2].

Prof. Ó.Álewov 1994-1997-jılları Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı qasınan akademik J.Bazarbaevtıń qollap-quwatlawında «qaraqalpaq xalqınıń etnopedagogikası» atlı ilimiy laboratoriya shólkemlestirip, bunda óz shákirtleri menen Qaraqalpaq xalqınıń etnopedagogikasınıń ózine tán ózgesheliklerine baǵıshlangan ilim-izertlew jumsların da alıp bardı. Laboratoriyadaǵı jumslardıń nátiyjesi sıpatında ilimiy maqalalar toplamın («Qaraqalpaq xalqınıń etnopedagogikası» Juwaplı redaktori: prof. Ó.Álewov Nókis-1995) shıǵarıwǵa eristi. Bunnan tisqari alimnıń juwaplı redaktorlıǵında hám baspaǵa tayarlawında «Qaraqalpaq xalqınıń pedagogikalıq oy-pikirleri tariyxınan» (Tashkent 1983) «Qaraqalpaq xalqınıń mektep hám pedagogikalıq oyları tariyxı» (Nókis 1990) t.b. onlaǵan monografiyalar, maqalalar toplamı basılıp shıqtı. Ol Qaraqalpaqstan Respublikasınıń tungısh mektepke shekemgi tárbiya koncepciyasını dóretken (Nókis, 1994) avtorlardıń biri. Alimnıń orta arnawlı pedagogikalıq oqıw orınları ushın birinshi ret «Qaraqalpaq balalar ádebiyatı» (Nókis 1984) baǵdarlamasını jazıp shıǵıwǵa eriskenligin de aytıp ótiw orınlı. Ilimpaz ilimiy pedagogikalıq kitaplardı, mektep sabaqlıqların qaraqalpaq tiline awdarıw jumsları menen de shuǵıllandı. Onıń ózbek tilindegi 5-hám 9-klasslarǵa arnalǵan «Odobnoma» kitapların qaraqalpaq tiline awdarıwı (Nókis «Bilim» 1998), mektep oqıwshıların óz waqtında sabaqlıqlar menen támiyinlew tarawındaǵı xızmeti boldı.

Prof. Ó.Álewov islegen miynetleri bilimlendiriw xızmetkerleriniń súyip oqıytuǵın «Xalıq tálimi», «Ózbekstan Ilimler Akademiyası A Qaraqalpaqstan bóliminiń xabarshısı» «Muǵallım hám úzliksiz bilimlendiriw», «Ilim hám jámiyet», «Qaraqalpaq mámleketlik universiteti xabarshısı» t.b. kóplegen jurnallardıń redkollegiya aǵzası sıpatında jańa pedagogikalıq mashqalalardı izertlew jumsların jáne de jetilistiriwge, ásirese innovaciyalıq texnologiya máselelerin keńnen násiyatlawǵa belsendilik penen qatnaspaqta.

Prof. Ó.Álewovtıń ilim tarawında kadr tayarlaw isindegi xızmetleri el basshıları tárepinen elewsiz qaldırılmaǵı. Sonday-aq, kóp jıllıq ilimiy jumslardaǵı tabısların inabatqa alıp eki márte Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarı Keńesi

Prezidiumınıń (1977, 1994) húrmet jarlıǵın alıwǵa miyassar boldı. Ilimpaz ómirinde «Qaraqalpaqstan Respublikasına xızmet kórsetken ilim ǵayratkeri» ataǵınıń beriliwi (2001 jıl) hám 2018-jılı «Pidakerlik xızmetleri ushın» ordeni menen sıyılıqlanganı úlken waqıya bolıp, bul eli ushın bárqulla pıdayılıqta jasap kelgen ilimpazǵa xalqımızdıń bergen ádil bahası esaplandı.

Alimnıń ómiri hám dóretiwshiligine «Ózbek pedagogikası antologiyası»nan (Tashkent-1999) orın beriliwi, onıń ilimdegi jetiskenlikleri joqarı dárejede bolǵanlıǵınıń, ilimiy miynetlerindegi tabısları arqalı elimizdegi úlken pedagog alımlar qatarınan orın alǵanlıǵınıń arqasında edi.

Ásirese, jer júzindegi eń ullı joqarǵı oqıw orınıń biri, Angliyadaǵı Kembridj universiteti janındaǵı dúnya alımlarınıń Xalıq aralıq biografiyalıq Orayı tárepinen prof. Ó.Álewovqa pedagogika tariyxı ilimin izertlewdegi qosqan úleslerin esapqa alıp, «XXI ásirdegi belgili alımı» ataǵın beriw (London 2001) hám «XXI ásirdegi belgili adamları» atamasındaǵı úlken enciklopediyaǵa ómir bayanı menen ilimiy dóretiwshiligindegi jetiskenlikleri tuwralı maǵlıwmatlardıń engiziliwi, onıń ásirimizdegi kórnekti alımlardıń biri bolǵanlıǵını ayqın dálili.

Ó.Álewov shayıp sıpatında da keń jámiyetshilikke tanıldı. Onıń qosıq penen jazılǵan «Ernazar Alakóz» romanı (2020), «Mazlumxansulıw» poeması (2017), «Pikir dúnyam» (2018), «Sezimlerim» (2019), «Dúnya seni bile almadım» (2020), sonday-aq, «Há adamzat, sen kimseñ?...» (2021) atamalarında qosıqlar toplamı baspadan shıqtı.

Juwmaq. Prof. Ó.Álewovtıń ilimiy basshılıǵında 2 ilim doktorı T.Utebaev, S.Xojanyazov hám jigirmalaǵan ilim kandidatları hám (PhD)lar (P.Abdimuratov, P.Palwanıyazov, M.Xajieva, A.Jumabekov, T.Jiemuratov, Q.Seytmuratov, A.Bekimbetova, M.Ayıtmetov, Yu.Purxanov, E.Allambergenov, A.Qurbanbaeva, M.Allayarov, J.Taspanova, A.Bekjanova, E.Abdisattarova, E.Orazımbetov, Bibi Arzieva, L.Ibragimova, G.Qalıqnazarova, J.Doshnyazov) jetilisip shıqtı.

Ustazımız jaratıp ketken mektebi bul tolı ǵaziyne ele keleshek áwlad ushın kóp xızmet qıladı, biz shákirtleri ustazımız jaratıp ketken mektebin dawam etemiz. Ustazımız haqqında ilimiy maqalalar, monografiyalar baspadan shıǵarıladı. Mine házirdiń ózinde ustazımızdıń ilimiy-pedagogikalıq xızmeti hám tálim tárbyalıq kózqarasları haqqında dissertaciya jumısı qorǵaldı.

Ádebiyatlar

1. Алеуов У. Педагогические взгляды Бердаха: Автореф. дис. ... канд.пед.наук. – Т.: 1974. –С. 37.
2. Алеуов У. Қарақалпақстанда тәлим-тәрбиялық ойлардың қәлиплесіуі және раўажланыўы. – Нөкіс: «Билим», 1993. 503-б.
3. Утебаев Т. Қорақалпоғистонда XX асрнинг иккинчи ярми XXI аср бошида таълим тарбиявий фикрларнинг ривожланиши. –Нукус: «Билим», 2015. 196-б.

РЕЗЮМЕ. Мақоллада Қарақалпақстан Республикасында faoliyat ko'rsatgan fan arbobi, pedagogika fanlari doktori, professor Userbay Aleuovning hayoti va pedagogik faoliyati, ta'lim-tarbiyaviy qarashlarining ahamiyati to'g'risida so'z yuritiladi.

РЕЗЮМЕ. В статье описана жизнь и педагогическая деятельность доктора педагогических наук, заслуженного деятеля науки Республики Каракалпакстан, профессора Усербая Алеуова, также анализируется значительность его убеждений об образовании и воспитании.

SUMMARY. The article deals with Honored Science Worker, Ph.D, professor Oserbay Aleuov's life and pedagogical experience and importance of his educational views.